

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019). Спеціальність – 281. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2023. № 11.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2023.11.13>

УДК 323.39:316.46:316.75](477)

Л.С. Григорович,

*к. філос. н., доцент, доцент кафедри парламентаризму Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-4161-3243>*

ТЕНДЕНЦІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА В УКРАЇНІ

L. Hryhorovych,

PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Parliamentarism of the Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRENDS OF POLITICAL LEADERSHIP TRANSFORMATION IN UKRAINE

У статті досліджено політичне лідерство як один із видів лідерства. Було подано визначення, що політичний лідер – це символ певної спільноти, це особа, яка здатна реалізовувати інтереси громади за допомогою влади, наданої їй цією спільнотою, політичні інтереси, організувати та спрямовувати їхню діяльність, об'єднувати групу, прихильників навколо нього і

керувати ними. Виокремлено, що основним критерієм політичного лідерства є дієвість його дій, результативність, задоволення запитів та інтересів громади, яка бачить у своєму існуванні власну перспективу. В свою чергу, існує ряд концепцій, які обґрунтовують природу політичного лідерства: теорія рис, ситуаційна теорія; концепція послідовників; психологічна концепція. Багато дослідників лідерства спираються на типологію, розроблену Максом Вебером. Він виділяв три види лідерства, зокрема: традиційне лідерство, харизматичне лідерство та раціонально-правове лідерство. Насьогодні вже очевидно, що політичні зміни в колишніх комуністичних країнах мають якісно інший характер, іншу соціальну спрямованість, іншу систему суспільно-політичних координат. Було виявлено, що суть трансформації політичної влади та політичної еліти в Україні після розпаду колишнього СРСР можна зрозуміти тільки в контексті тіньового політичного процесу, а відтак — безболісного, навіть органічного переходу політичної влади та еліти від комуністично-номенклатурного тоталітаризму до посткомуністично-номенклатурного неототалітаризму. Наголошено на тому, що політичне лідерство є проявом складових системи влади як цілісного об'єкта. Інституалізація політичного лідерства показала природу процесу державного розвитку, коли дорадянська держава в Україні перетворилася на українську державу. Виходячи із зазначеного, доведено, що феномен політичного лідерства є одним із системоутворюючих факторів суспільно-політичних процесів буття суспільства.

The article examines political leadership as one of the types of leadership. It was defined that the political leader is a symbol of a certain community, he is a person who is able to realize the interests of the community with the help of the power given to him by this community, political interests, organize and direct their activities, unite the group, supporters around him and manage them. It is highlighted that the main criterion of political leadership is the effectiveness of its actions, effectiveness, satisfaction of requests and interests of the community, which sees its own perspective in its existence. In turn, it was found that there are a number of

concepts that substantiate the nature of political leadership: trait theory, situational theory; the concept of followers; psychological concept. It is emphasized that many leadership researchers rely on the typology developed by Max Weber. He distinguished three types of leadership, in particular: traditional leadership, charismatic leadership and rational-legal leadership. Today it is already obvious that political changes in the former communist countries have a qualitatively different character, a different social orientation, a different system of socio-political coordinates. It was found that the essence of the transformation of the political power and the political elite in Ukraine after the collapse of the former USSR can be understood only in the context of the shadow political process, and therefore - a painless, even organic transition of the political power and the elite from communist-nomenclature totalitarianism to post-communist-nomenclature neo-totalitarianism. It is emphasized that political leadership is a manifestation of the components of the power system as a whole object. The institutionalization of political leadership showed the nature of the process of state development, when the pre-Soviet state in Ukraine turned into a Ukrainian state. Based on the above, it has been proven that the phenomenon of political leadership is one of the system-forming factors of the socio-political processes of society.

Ключові слова: *трансформація, політичний лідер, політичне лідерство, суспільство, інституціоналізація, політика, державне управління, керівництво.*

Keywords: *transformation, political leader, political leadership, society, institutionalization, politics, public administration, leadership.*

Постановка проблеми. В нашій державі сучасні тенденції трансформації політичного лідерства в Україні розглядаються в контексті соціально-культурних факторів формування демократичного політичного простору, завдяки чому відбуваються структурні та соціальні перетворення в політичному житті держави та суспільства. Реалізація стратегічних завдань модернізації держави, забезпечення соціального партнерства політичних інститутів держави

з інститутами державної влади та громадянського суспільства залежать від швидкого та повного вирішення першочергових завдань, спрямованих насамперед на трансформацію обов'язків, структури та комунікацій політичних партій як основних суб'єктів політики, тому є актуальним розкриття сучасних тенденцій трансформації політичного лідерства в Україні, що для визначення сутності та перспектив розвитку політичних інститутів має значний евристичний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо політичного лідерства були висвітлені в ряді досліджень науковців. Серед них є праці вітчизняних дослідників та вчених, зокрема, це В. Гошовська (щодо умов формування та тенденцій розвитку політичного лідерства), М. Михальченко (щодо лідерства в контексті управлінських процесів), І. Негулевський (щодо трансформаційних процесів політичного лідерства), А. Пахарєв (щодо політичного лідерства в умовах трансформації пострадянських владних режимів в контексті політичного менеджменту), М. Рудич (щодо політичного лідерства на пострадянському просторі в національному та регіональному аспектах) тощо.

Для нашого дослідження є важливими також праці зарубіжних науковців, зокрема Г. Файфа (щодо феномену політичного лідерства в контексті його зв'язку з демократичними політичними інститутами); Л. фон Мізес (щодо політичного лідерства, яке забезпечується «найкращими» представниками суспільства, що займають найвищі посади в державі); Е. Дюркгейм (щодо підвищення ролі у політичному лідерстві політичних партій та відповідне зміщення акценту на політичного лідера); М. Дюверже (щодо постійного коливання між двома полюсами персоніфікованого та інституціоналізованого лідерства політичних партій, а також керівна роль партійних лідерів); Й. Шумпетер (щодо особистісних якостей політичного лідера та їхнього впливу на формування політики держави); Р. Даль (щодо проблем співвідношення діяльності політичного лідера та процесу політичної участі в демократичних політичних системах).

Незважаючи на велику кількість у цій галузі досліджень, питання щодо трансформаційних тенденцій політичного лідерства в Україні окремо не досліджувалося і не втрачають своєї актуальності у зв'язку з триваючою модернізацією держави.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі проведеного теоретичного аналізу виокремити тенденції трансформації політичного лідерства в Україні та надати пропозиції з визнання етичного лідерства способом формування демократичного політичного простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія людства свідчить, що існування та розвиток суспільства немислимі без формування та взаємодії певних моделей групового життя. Саме це зумовило такий порядок суспільного життя, де провідну роль відігравали більш розумні, досвідчені, сильні люди. Вони здобули визнання, довіру, авторитет серед земляків, стали лідерами.

Зростання різноманітності потреб і поява нових видів діяльності істотно ускладнювали суспільні відносини, що вимагали регуляції поведінки індивідів, узгодження і узгодження потреб і дій людини. У цей час з'являється політичний лідер, тобто людина, здатна визначити загальну мету, засоби їх досягнення, організувати процес розподілу ролей і функцій усередині спільноти [4].

Політичне лідерство є одним із видів лідерства. Політичний лідер – це символ певної спільноти, це особа, яка здатна реалізовувати інтереси громади за допомогою влади, наданої їй цією спільнотою, політичні інтереси, організувати та спрямовувати їхню діяльність, об'єднувати групу, прихильників навколо нього і керувати ними.

Політика неможлива без політичних лідерів. Основним критерієм політичного лідерства є дієвість його дій, результативність, задоволення запитів та інтересів громади, яка бачить у своєму існуванні власну перспективу. Політичне лідерство неможливе без широкої соціальної підтримки.

Політичне лідерство має формальний і неформальний аспекти. Формальний аспект лідерства пов'язаний з провідним місцем людини в

соціальної ієрархії, з високим становищем, статусом і владою. Неформальний аспект лідерства полягає в особистісних вроджених якостях людини, її здатності виконувати роль лідера. Становлення людини як політичного лідера залежить від способу формування лідерства: бюрократичного та підприємницького. Бюрократичний метод передбачає формування лідера вузьким колом осіб за певними, чітко визначеними критеріями (партійність, лояльність до системи, до лідера). Відповідно до підприємницького методу лідер формується в публічній конкуренції, де вирішальним фактором є імідж особи, яка змагається за лідерство [5; 7; 9].

Існує ряд концепцій, які обґрунтовують природу політичного лідерства:

1. Теорія рис – пояснює феномен політичного лідерства наявністю в людини видатних рис, а саме: інтелекту, компетентності, організаторських здібностей тощо (за Е. Богардусом).

2. Ситуаційна теорія - інтерпретує лідера як продукт ситуації. Причина лідерства полягає не в особистості та притаманних їй рисах, а в тій ролі, яку лідер повинен виконати в конкретній ситуації (за Ф. Фідлером).

3. Концепція послідовників — розкриває лідерство через стосунки лідера та його послідовників, через вплив останніх на політичного лідера.

4. Психологічна концепція — в основі лідерства — прагнення людини подолати певні комплекси і табу, досягти більшого, ніж вона має або може. Ця особливість зустрічається у творчості, мистецтві та політиці [3].

Велике значення проблемі політичного лідерства надавали такі мислителі різних історичних епох, зокрема: Геродот, Плутарх, Макіавеллі, Карлейль, Вебер, Ніцше, Тард, Маркс тощо.

Ще в Стародавній Греції Геродот, Лівій та Плутарх відмічали, що в будь-якому співтоваристві завжди є видатні люди, найдосвідченіші, найсміливіші, люди видатного розуму чи волі, які завоювали повагу і підтримку громадян [5].

Н. Макіавеллі вважав політичним лідером правителя, який не гребує жодними засобами, навіть аморальними, для збереження своєї влади та підтримки суспільного порядку. Р. Емерсон і Т. Карлейль були впевнені, що

божественне провидіння і творчість в історії найповніше розкриваються у видатних особистостях.

У Новий час Г. Гегель висловлював глибокі думки про роль видатних особистостей в історії. Він вважав, що цілі, які переслідують великі люди і яким вони присвячують свою пристрась, містять момент універсальності. Історичні особистості - це люди, які втілюють цілі діалектичних переходів, які повинні відбутися в їх час [2; 6].

Гегелівський підхід до розгляду соціально-політичного лідерства отримав подальший розвиток у марксизмі. Засновники цієї аналітичної традиції виходили з того, що як сама поява видатних особистостей, так і результати їхньої діяльності є історичною необхідністю.

Багато дослідників лідерства спираються на типологію, розроблену Максом Вебером. Він виділив три види лідерства, зокрема це:

– традиційне лідерство – право на лідерство, приналежність до еліти, віра в святість традицій (було характерним для індустріального суспільства);

- харизматичне лідерство - віра в здібності лідера, його винятковість, культ особистості;

- раціонально-правове лідерство - засноване на вірі в законність існуючого порядку, бюрократичне керівництво [9].

Головною фігурою в теорії Вебера є харизматичний лідер, якого обрають прямим голосуванням народу, перед яким він відповідальний. На думку Вебера, харизматичний лідер, який стоїть поза класами, статусами та демагогічної політикою, міг би, по-перше, об'єднати навколо себе націю, а по-друге, захистити індивіда перед обличчям натиску бюрократії.

Концепція Макса Вебера про харизматичного лідера стосується лідера, який, на відміну від бюрократа та лідера загальноприйнятої думки, які діють на основі певних експертних професійних знань, виходить із власного внутрішнього переконання, що він знає, як вирішувати проблеми.

К. Маркс визначав лідера як особу, яка володіє певними особистими якостями (уміннями, знаннями, авторитетом, організаторським талантом) і виражає інтереси та волю певного класу, зокрема пролетаріату [2; 11; 12].

У будь-якій демократичній державі є політична еліта і маси. Для демократичного суспільства чи не найважливішою проблемою є формування найбільш ефективної, корисної для мас і тією чи іншою мірою контрольованої правлячою елітою. Це досягається пошуком і впровадженням таких демократичних інститутів, які забезпечують широке соціальне представництво правлячого класу, його своєчасне якісне оновлення, недопущення його олігархізації і, водночас, відчуженням від мас і перетворенням на закриту правлячу привілейовану касту [4].

В Україні, державну незалежність якої було проголошено в серпні 1991 року, стан вирішення цієї проблеми залишається практично таким же, як і за часів монократичного правління КПРС. Тому цілком природно, що продовжується безпрецедентний масштаб грабунку та насильства проти мас народу цієї організованої меншини. Але якщо в сталінсько-брежнєвській версії політичної системи легітимність насилля з боку еліти здійснювалася за допомогою ідеологічного міфу про «світле комуністичне майбутнє», то після 1991 року ідея «побудови незалежної демократичної держави» активно використовується для цього.

Більшість населення неспроможна за відносно короткий термін подолати стереотипи тоталітарної свідомості, комунітарного способу життя, не готова сприйняти альтернативні цінності, а саме – цінності громадянського суспільства.

Перш за все, це пов'язано зі спадщиною та генофондом, який залишився в Україні після краху комуністичного режиму в колишньому СРСР та після його розпаду.

Починаючи з серпня 1991 року правлячій еліті вдалося не тільки поглинути колишню опозицію. Еліта досягла співпраці з демократично орієнтованою інтелігенцією, яка не брала активної участі у бурхливому

політичному житті 1989-1991 років. Саме з цією метою створювалися різні установи (наприклад, так звана Державна Дума України та її колегії) [8].

Тимчасовий режим, який виник в Україні внаслідок суспільних перетворень після розпаду СРСР, на практиці ще не став демократичним. Скоріше його можна вважати формально демократичним. Його можна називати по-різному: або неліберальним, або «бюрократичним авторитаризмом», або «посткомуністичним неототалітаризмом». Але, незалежно від назви, реальність в Україні така, що суспільство має політичні інститути, формально досить демократичні, але порядок їх функціонування, визначений конституцією та законами, постійно порушується. Перебіг парламентських і президентських виборів свідчить про недотримання політичними елітами демократичних норм у реальній, а не декларованій політичній діяльності [10; 11].

Отже, сьогодні вже очевидно, що політичні зміни в колишніх комуністичних країнах мають якісно інший характер, іншу соціальну спрямованість, іншу систему суспільно-політичних координат. Тому певну схожість між цими країнами можна знайти лише в їхньому недавньому історичному минулому та, можливо, у проголошених цінностях і загальнозживаних гаслах, а не в їх реальному сьогодні.

Що стосується України, то суть трансформації політичної влади та політичної еліти в ній після розпаду колишнього СРСР можна зрозуміти тільки в контексті тіньового політичного процесу, а відтак — безболісного, навіть органічного переходу політичної влади та еліти від комуністично-номенклатурного тоталітаризму до посткомуністично-номенклатурного неототалітаризму.

У сучасному світі, в якому провідною є тенденція подолання тоталітаризму, зростає роль інституту одноосібного політичного лідерства. Це стосується і України. Становлення інституту політичного лідерства тут має специфічний характер, оскільки подолання тоталітаризму відбувається одночасно з національним відродженням, утвердженням демократії та формуванням громадянського суспільства. Важливими факторами є також

політична та поліконфесійна структура населення, регіональні відмінності його соціального складу, політичних орієнтацій. За цих умов без національного лідера не обійтися. Саме він об'єктивно може стати президентом – главою держави, обраним на основі волі народу, здатним бути виразником національних інтересів, особою, яка виправдовує покладену на нього історичну місію. Він зможе реалізувати своє історичне покликання за умови підтримки всіх політичних сил, метою яких є розбудова незалежної, могутньої держави. Проте результати численних досліджень свідчать про гостру нестачу в українському суспільстві моральних авторитетів, імен, особистостей, чия думка та позиція були б незаперечними для нації. Політичний ринок, тобто ринок лідерів і нових ідей, виявився дуже бідним [12; 13].

За ці роки майже не з'явилося нових лідерів. В Україні, незважаючи на значні зміни в політичному житті, в основному зберігся колишній тип лідерства, тобто зберігається традиція лідерської поведінки отаманського типу, яка базується на харизмі та особистій відданості особі, яка представляє верховну владу.

Нині в умовах політизації життя, політичного суперництва та політичної боротьби великого значення набуває проблема формування та просування молодих лідерів. Нове покоління політичних лідерів має пройти спеціальну підготовку та відбір, професійно займатися політичною діяльністю, діяти в рамках демократичних норм і процедур прийняття політичних рішень, взаємодії різних видів влади. І, головне, все повинно будуватися на тріаді: мораль – правда – справедливість і служіння лідерів Україні та українському народу [3].

В Україні є певні проблеми щодо формування політичного лідера. Народ не вірить владі, не вірить опозиції. Люди зрозуміли, що всі займаються формуванням політичного лідера, це швидше як бренд. Над іміджем працюють іміджмейкери, PR-компанії тощо. Тобто зараз проблема в тому, що політичний лідер не справжній. Існує різниця між політичним лідером і людиною. У сучасній Україні багато політичних лідерів є акторами. Вони просто надягають

маску і говорять потрібний текст. Це головна проблема. Партійні лідери бояться втратити свій рейтинг, тому прикидаються і працюють на власну користь як професійні гравці.

Розуміючи політичне лідерство як процес інституціоналізації формальної та неформальної влади, стає можливим зняти суперечку про найбільше значення протистояння особистості та маси в політиці. Їх взаємодія (динаміка, інтенсивність, форми) є складовими цілісного феномену політичного лідерства/управління – чинника самоорганізації та політичної саморегуляції суспільства [6; 13].

У динаміці трансформації відбувається процес відчуження від нижчих рівнів соціальної самоорганізації до вищих проявів політичної саморегуляції, деперсоналізації політичного лідерства. Ці процеси значною мірою визначаються особливостями інституційного середовища, в якому індивідуальний стиль діяльності політичного актора піддається суттєвій корекції. Міра і ступінь яких пов'язана зі спробами здійснення змін у змісті існуючих політичних норм і цінностей. Відчужуючись у політичному просторі, норми та правила починають впливати на індивідів незалежно від того, хто їх створив, набуваючи ознак надіндивідуального існування.

Тобто завдяки механізмам деперсоналізації та відчуження здійснюється процес інституціоналізації владних полів, що, у свою чергу, впливає на змістовний, дієвий, ідеологічний рівень прояву політичного життя.

Ці явища стають можливими в політичному просторі, який включає цілісність людини (з її свідомістю, волею, прагненнями), цілісність природи суспільства (знання і здатність досягати бажаних результатів), цілісність культури (нормативно-ціннісна регуляція, естетичні уподобання та смаки, соціальні, групові та індивідуальні очікування) [11].

Політичне лідерство є проявом складових системи влади як цілісного об'єкта. Крім того, вони підтримують вертикальні та горизонтальні зв'язки в політичних і владних відносинах.

Як явища політичної реальності політичне лідерство і політичне лідерство тісно пов'язані в політичному житті. Причиною цього є їх безпосередня участь у вирішенні однієї проблеми – впливу на суспільно-політичний розвиток та управління ним усередині держави. Співвідношення понять «політичне лідерство» і «політичне лідерство» включає такі компоненти: умови, процес, об'єкт і кінцеву мету або результат, як бажаний образ майбутнього. Тоді визначення цих понять матиме наступний вигляд. За демократичних умов процес інституційної самоорганізації та самоуправління суспільно-політичним розвитком через вплив на інституційне середовище, об'єктивно зумовлене суб'єкт-суб'єктними відносинами соціальної залежності, в умовах політичної діяльності за допомогою реалізаційного механізму ідеологічних цінностей і спрямованих на функціонування політичного життя суспільства ми називаємо політичним лідерством. На відміну від процесу, системо-утворюючим фактором якого є суб'єкт-об'єктні відносини соціальної залежності, що існують в умовах політичного життя суспільства і спрямовані на здійснення політичної діяльності за допомогою владного механізму з допомогою державних інституцій, яку ми називаємо політичним лідерством [9; 15].

Інституалізація політичного лідерства показує природу процесу державного розвитку, коли дорадянська держава в Україні перетворилася на українську державу. Про це свідчать, насамперед, тенденції розвитку політичних і державних інститутів країни. Не менш важливими є наявні розбіжності в програмах політичних сил та їх лідерів та провідних політиків. Тому що їхня артикуляція того, що визначається як сфера «суспільного інтересу», завжди приховує конкретність інтересів індивідів, груп чи верств, верств, класів, що відрізняється від абстракції «суспільного блага» [1].

Будучи водночас представленим у системах різних рівнів, політичне лідерство існує:

- як механізм інтеграції групової діяльності;
- як форма відносин у суспільстві; як спосіб існування політичної влади;
- як форма державної влади; як політичний інститут і процес [5].

Феномен політичного лідерства є одним із системо-утворюючих факторів суспільно-політичних процесів буття.

Звернемо увагу на проблеми та тенденції у взаємодії політичного лідерства та державного управління.

Першу групу поглядів на проблему балансування політичного лідерства та державного управління можна назвати нормативним підходом. Сьогодні це найпоширеніший метод аналізу проблеми. Взаємовідносини державного управління та політичного керівництва розглядаються як нормативно-правова проблема, яка вирішується правовими засобами, а саме шляхом розподілу прав і повноважень різних владних структур та дотримання Конституції та законодавства України. Більшість досліджень у нашій країні здійснюється в рамках цього підходу, а проблема державного управління розглядається переважно як політико-правова [5; 7].

Другий підхід можна визначити як загальносоціальний. Базується на аналізі проблеми державного управління та політичного лідерства крізь призму суспільних інтересів. Дослідження, як правило, зосереджені на висвітленні механізмів передачі суспільних інтересів владним структурам і, відповідно, прийняття та реалізації державних рішень. Цей підхід найкраще відомий через марксистську соціальну теорію [3].

Третій підхід виник на основі загальної теорії систем і тому називається загальносистемним. Його ще називають кібернетичним. У рамках загальносистемного підходу було здійснено чітке структурно-функціональне розмежування державного управління та політичного керівництва. Однак проблема їх збалансування не була вирішена: управління і керівництво розглядалися як дві функції єдиної самокерованої системи, передбачалося, що її саморегуляція здійснюється внутрішніми процесами [14].

У рамках системного підходу проблема взаємодії політичного лідерства та державного управління розглядається як основна проблема підвищення управлінської здатності суспільства. Прихильники цього підходу виходять з того, що політичне лідерство не просто функціонально пов'язане з прийняттям

загальних стратегічних рішень, а є акумулятором суспільних потреб та інтересів. У демократичному суспільстві вона трансформує розуміння суспільством своїх завдань і цілей в управлінську форму прийняття стратегічних і політичних рішень.

Важливою проблемою взаємовідносин політичного лідерства та державного управління в умовах здійснення конституційної реформи в Україні є розподіл функцій державного управління. У сучасній світовій практиці виокремлюють управлінську та виконавчу функції, на основі чого створені різноманітні форми управління та політичного контролю за окремими сферами управлінської діяльності виконавчої влади [6].

Як ми вже зрозуміли, явище лідерства є соціальним за своєю природою, де суспільні особливості, у свою чергу, є базовими для прояву більш вузької політичної сфери.

Політичне лідерство на національному рівні визначається, перш за все, певним етапом розвитку суспільства, історичним досвідом і загальним типом і рівнем культури, типом державно-політичного устрою, наявністю відповідного лідера, політичної еліти тощо.

Політичне лідерство, як лакмусовий папірець, виявляє бажання та здатність суспільства до самоорганізації в процесі власної еволюції. Його інтеграція як структурного елемента політичної реальності в цілісну життєву систему політичного простору найхарактерніше репрезентує та легалізує наявність публічного ресурсу, який містить як власне політичний ресурс, так і ресурс, що має неполітичний генезис [12]. Політичні, економічні, етнонаціональні, соціокультурні, культурно-історичні, інституційні, процедурні та інші аспекти цих ресурсів концентрують вогнища протиріч (політичні конфлікти різного плану, змісту, рівня), які свідчать про якість динаміки політичне середовище; про співвідношення взаємовпливів домінування/підкорення у політичній владі; про перебіг процесу інституалізації політичної та державної влади. Найгостріше зіткнення провідних політичних і

суспільних сил відбувається навколо вибору програми дій щодо можливого «вирішення» цих інтересів як у суспільстві, так і поза ним.

Висновки. Дослідження показало, що зростання різноманітності потреб і поява нових видів діяльності істотно ускладнювали суспільні відносини, що вимагали регуляції поведінки індивідів, узгодження потреб і дій людини. У цей час з'являється політичний лідер, тобто людина, здатна визначити загальну мету, засоби їх досягнення, організувати процес розподілу ролей і функцій усередині спільноти. Відтак, політика неможлива без політичних лідерів. Основним критерієм політичного лідерства є дієвість його дій, результативність, задоволення запитів та інтересів громади, яка бачить у своєму існуванні власну перспективу. Політичне лідерство неможливе без широкої соціальної підтримки.

В свою чергу, існує ряд концепцій, які обґрунтовують природу політичного лідерства: теорія рис, ситуаційна теорія; концепція послідовників; психологічна концепція. Багато дослідників лідерства спираються на типологію, розроблену Максом Вебером. Він виділяв три види лідерства, зокрема: традиційне лідерство, харизматичне лідерство та раціонально-правове лідерство.

Насьогодні вже очевидно, що політичні зміни в колишніх комуністичних країнах мають якісно інший характер, іншу соціальну спрямованість, іншу систему суспільно-політичних координат. Тому певну схожість між цими країнами можна знайти лише в їхньому недавньому історичному минулому та, можливо, у проголошених цінностях і загальноживаних гаслах, а не в їх реальному сьогоденні. Що стосується України, то суть трансформації політичної влади та політичної еліти в ній після розпаду колишнього СРСР можна зрозуміти тільки в контексті тіньового політичного процесу, а відтак — безболісного, навіть органічного переходу політичної влади та еліти від комуністично-номенклатурного тоталітаризму до посткомуністично-номенклатурного неототалітаризму.

В той же час, розуміючи політичне лідерство як процес інституціоналізації формальної та неформальної влади, стає можливим зняти суперечку про найбільше значення протистояння особистості та маси в політиці. Їх взаємодія (динаміка, інтенсивність, форми) є складовими цілісного феномену політичного лідерства/управління – чинника самоорганізації та політичної саморегуляції суспільства. Політичне лідерство є проявом складових системи влади як цілісного об'єкта. Крім того, вони підтримують вертикальні та горизонтальні зв'язки в політичних і владних відносинах.

Інституалізація політичного лідерства показує природу процесу державного розвитку, коли дорадянська держава в Україні перетворилася на українську державу. Виходячи із зазначеного, феномен політичного лідерства є одним із системо-утворюючих факторів суспільно-політичних процесів буття суспільства.

Література

1. Алексєєнко Д. Кількісні аспекти виміру соціального капіталу. Економічний вісник. 2017. № 4. С. 31-38. URL: https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/4/EV20174_031-038.pdf.
2. Елітознавство : підручник / за заг. ред. В. Гошовської. Київ : НАДУ, 2013. 268 с.
3. Індекс соціальної згуртованості і примирення ООН для східної України. Соціальна згуртованість і почуття співпричетності. URL: https://scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/13/SocialConnectednessAndBelonging_UKR.pdf.
4. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий. Общественные науки и современность. 2001. № 3. С. 121-139.
5. Норми і стандарти якості. URL: https://pidru4niki.com/74440/ekonomika/normi_standarti_yakosti.
6. Оцінка громадянами діяльності влади, рівень довіри до соціальних інститутів та політиків, електоральні орієнтації громадян (лютий 2020 р.,

соціологія). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamydiialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-oriiientatsiigromadian-liutyi-2020r>.

7. Пахарев А. Політичне лідерство в умовах трансформації пострадянських владних режимів. Політичний менеджмент. 2011. № 5. С. 68-75. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/paharev_politychne.pdf.

8. Пахарев А. Пострадянські політичні режими: між авторитаризмом і демократією. Політичний менеджмент. 2010. Спецвипуск. С. 13-22.

9. Політика в особах (Політичне лідерство на постсоціалістичному просторі: національний і регіональний контексти): навчальний посібник / За заг. ред. проф. Ф.М. Рудича. К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. 400 с.

10. Політичне лідерство : навчальний посібник / за заг. ред. В. Гошовської, Л. Пашко. Київ : НАДУ, 2013. 300 с.

11. Політологія : навчальний посібник для вузів / упоряд. та ред. М. Сазонова. Харків : Фоліо, 1998. С. 330-331.

12. Романов Р. Партійне політичне лідерство: основні вектори трансформації у сучасному світі. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління, № 1(61). 2022. С. 61-65. URL: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-9).

13. Тенденції структурної трансформації українського суспільства в контексті глобалізації та європейської інтеграції. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/tema_zvit_2015.pdf.

14. Тенденції структурної трансформації українського суспільства в контексті глобалізації та європейської інтеграції. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/tema_zvit_2015.pdf.

15. Юрченко І. Феномен політичного лідерства. Політичний менеджмент. 2004. № 1. С. 63–73. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/urchenko_fenomen.pdf.

References

1. Alekseenko, D. (2017), “Quantitative aspects of measurement of social capital”, *Economic Herald*, vol. 4, available at: https://ev.nmu.org.ua/docs/2017/4/EV20174_031-038.pdf (Accessed 05 Nov 2023).
2. Goshovskaya, V. (2013), *Elitoznavstvo [Elite studies]*, NADU, Kyiv, Ukraine.
3. UN (2017), “UN index of social cohesion and reconciliation for eastern Ukraine. Social cohesion and a sense of belonging”, available at: https://use.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file/13/SocialConnectednessAndBelonging_UKR.pdf (Accessed 05 Nov 2023).
4. Coleman, J. (2001), “Social and human capital”, *Social sciences and modernity*, vol. 3, pp. 121-139.
5. Zahirniak, M.V., Pererva, P.H. and Maslak, O.I (2015), “Norms and standards of quality”, available at: https://pidru4niki.com/74440/ekonomika/normi_standarti_yakosti (Accessed 05 Nov 2023).
6. Razumkov Centre (2020), “Citizens' assessment of government activity, level of trust in social institutions and politicians, electoral orientations of citizens”, available at: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamydiialnosti-vlady-riven-doviry-do-sotsialnykh-institutiv-ta-politykiv-elektoralni-orientatsii-gromadian-liutyi-2020r> (Accessed 05 Nov 2023).
7. Pakharev, A. (2011), “Political leadership in the conditions of transformation of post-Soviet power regimes”, *Political management*, vol. 5, pp. 68-75, available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/paharev_politychne.pdf (Accessed 05 Nov 2023).
8. Pakharev, A. (2010), “Post-Soviet political regimes: between authoritarianism and democracy”, *Political management*, Special issue, pp. 13-22.
9. Rudich, F.M. (2012), *Polityka v osobakh (Politychne liderstvo na postsotsialistychnomu prostori: natsional'nyj i rehional'nyj konteksty)* [Politics in

individuals (Political leadership in the post-socialist space: national and regional contexts)], IPIEND named after I.F. Kurasa NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

10. Goshovska, V. and Pashko, L. (2013), *Politychne liderstvo* [Political leadership], NADU, Kyiv, Ukraine.

11. Sazonova, M. (1998), *Politolohiia* [Political science], Folio, Kharkiv, Ukraine, pp. 330-331.

12. Romanov, R. (2022), “Party political leadership: the main vectors of transformation in the modern world”, *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political science and public administration*, vol. 1 (61), pp. 61-65. [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1\(61\)-9](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2022-1(61)-9).

13. Faculty of Sociology. Taras Shevchenko National University of Kyiv (2015), “Trends of structural transformation of Ukrainian society in the context of globalization and European integration”, available at: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/tema_zvit_2015.pdf (Accessed 05 Nov 2023).

14. Faculty of Sociology Taras Shevchenko National University of Kyiv (2015), “Trends of structural transformation of Ukrainian society in the context of globalization and European integration”, available at: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/tema_zvit_2015.pdf (Accessed 05 Nov 2023).

15. Yurchenko, I. (2004), “The phenomenon of political leadership”, *Political management*, vol. 1, pp. 63-73, available at: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/urchenko_phenomenon.pdf (Accessed 05 Nov 2023).

Стаття надійшла до редакції 15.11.2023 р.